

Παρουσία της Νίκης στη Νεοελληνική Τέχνη

Ναζαρηνού ύφους λεπτομέρεια με τη Νίκη από τη ζωφόρο με τις τοιχογραφίες του Πανεπιστημίου αθηνών, που σχεδίασε το 1859 ο Καρλ Ραλ (1812-1865) και ζωγράφισε το 1888 ο Εντουαρντ Λεμπίντσκι (1862-1915). Φωτ. αρχείο Πανεπιστημίου αθηνών.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ιστορικός της Τέχνης

Η ΜΟΡΦΗ της προσωποποιημένης Νίκης εμφανίζεται νωρίς στη νεοελληνική τέχνη, τόσο στη ζωγραφική όσο και στη γλυπτική (γενικά για την εικονογραφία του θέματος, βλ. Lexikon der Kunst, τ. Γ', Δυτικό Βερολίνο 1981 [ανατύπωση]). Ήδη από το 1859 ο Βιεννέζος ακαδημαϊκός ζωγράφος Καρλ Ραλ (1812-1865), στο όγδοο επεισόδιο της νωπογραφημένης ζωφόρου στα Προπύλαια του κτιρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, σχεδιάζει τη Νίκη, ντυμένη αρχαιοπρεπώς, να στεφανώνει τον Ηρόδοτο, ο οποίος διαβάζει την Ιστορία του στον νεαρό Θουκυδίδη, τον Ξενοφώντα, τον Δήμο και τους Διαγορίδες. Η ζωφόρος απεικονίζει σε μια πυκνή σύνοψη το ελληνικό πνευματικό πάνθεο από τον Προμηθέα έως τον Απόστολο Παύλο, με κεντρικό πρόσωπο τον νέο βασιλιά Οθωνα ως αναγεννητή των επιστημών. Ανατέθηκε στον Ραλ από τον μαικήνα του, τον ζάπλουτο τραπεζίτη Σίμωνα Σίνα, και

ολοκληρώθηκε, με βάση το υδατογραφημένο προσχέδιο του Ραλ, το 1888 από τον Βοημό μαθητή του Εντουαρντ Λεμπίντσκι (1862-1915). Κινείται στο πνεύμα της ναζαρηνής φιλολογικής ζωγραφικής του 19ου αι., με εκτεταμένη αφηγηματική πλοκή και ογκηρό πλασμό των σωμάτων, χωρίς προοπτική ανάπτυξη και έντονο σκιοφωτισμό. Σήμερα, μετά τον καθαρισμό των συνθέσεων, μπορούμε να θαυμάσουμε τη δύναμη των χρωμάτων: τους γαϊώδεις, ωχρούς, κόκκινους και μπλε τόνους.

αποκάλυψη ήταν ο καμβάς που ξεδιπλώθηκε μια μέρα του 1997 στο Δημοτικό Μουσείο Μονάχου: ο ταλαιπωρημένος κυκλικός πίνακας έφερε την υπογραφή του Έλληνα ζωγράφου Νικολάου Γύζη (1842-1901) και απεικόνιζε μια ιδεαλιστική θεά Νίκη, φιλοτεχνημένη για τον εορτασμό της εισόδου των νικηφόρων βαυαρικών στρατευμάτων στο Μόναχο το 1871! (Κ. Διδασκάλου, Ο Γύζης στην Τήνο. 100 χρόνια από τον θάνατο του καλλιτέχνη, Τήνος 2001).

Το 1896, εν όψει των Ολυμπιακών αγώνων, ο διευθυντής του Νομισματικού Μουσείου αθηνών Ιωάννης Σβορώνος (1863-1922) πρότεινε την αναμνηστική έκδοση γραμματοσήμων με θέματα από την αθλητική δραστηριότητα στην αρχαία Ελλάδα. Τα γραμματόσημα αυτά, που κυκλοφορήθηκαν στις 25 Μαρτίου -6 Μαρτίου με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο- σχεδίασε ο Ελβετός ζωγράφος Εμίλ Ζιλιερόν (1850-1924), τις μήτρες χάραξε σε χάλυβα ο Γάλλος χαράκτης Λουί Εζέν Μουσόν (1843-1914), ενώ τυπώθηκαν στο Εθνικό Τυπογραφείο της Γαλλίας. Μια από τις παραστάσεις της έκδοσης, αυτή για την αξία των 5 δραχ. -κυκλοφορήθηκε πάλι τον Δεκέμβριο του 1901 με κόκκινη επισήμανση a M (δηλ. αξία Μεταλλική) 1 δραχμή- απεικόνιζε την Νίκη του Παιωνίου (Ι. Γ. Βαγιάκη, «Η οικογένεια GILLIERON και τα Ελληνικά Γραμματόσημα», περ. Φιλοτελική Ηχώ, τχ. 146, Ιούnius 1987).

Ο ζωγράφος Κωστής Παρθένης (1878-1967) είχε σχεδιάσει μέσα στη δεκαετία 1915-25 τρεις φτερωτές Νίκες. Τον τύπο της αιωρούμενης Νίκης πάνω από ναυαγισμένα πλοία, που ανέλαβε να σχεδιάσει ο Βαυαρός ακαδημαϊκός κλασικιστής γλύπτης Λούντβιχ φον Σβαντχάλερ (1802-1848) το 1836 για τον νότιο τοίχο της Αίθουσας των Τροπαίων στο Ανάκτορο του Οθωνα στην Ελλάδα -τη σημερινή Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου στη Βουλή των Ελλήνων- φαίνεται να δανείζεται ο Παρθένης για τη φτερωτή Ελληνική Δημοκρατία στο έμβλημά της, το οποίο δημοσιεύτηκε στις 25 Μαρτίου 1924, τη μέρα που η Εθνοσυνέλευση ψήφισε την ανακήρυξη Αβασίλευτης Δημοκρατίας, στην πρώτη σελίδα της εφ. «Δημοκρατία».

«Οι Ολυμπιονίκες του Μαραθωνίου Δρόμου. 1896-1906». Εγχρωμη λαϊκή εικόνα του Σωτήρη Χρηστίδη. Ο Σπύρος Λούης και ο Καναδός M.D. Sherring, Ολυμπιονίκες του Μαραθωνίου Δρόμου του 1896 και του 1906 αντίστοιχα, στεφανώνονται

Ο ζωγράφος και χαράκτης Αλέξανδρος Κορογιαννάκης (1906-1966) χάραξε το 1942 τη Νίκη της Σαμοθράκης στο χαρτονόμισμα των 5.000 δραχμών. Την ίδια Νίκη επεξεργάζονται σε έργα τους οι ζωγράφοι Πέτρος Ζουμπουλάκης (γ. 1937), Γιώργος Λαζόγκας (γ. 1945) και Βαγγέλης Διονάς (γ. 1954) -ο τελευταίος σε χαλκογραφίες, λιθογραφίες και μονοτυπίες του με εξπρεσιονιστικές γραμμές σε τονισμένες θερμές και ψυχρές αποχρώσεις ανανεώνει κάθε φορά το περιεχόμενο του θέματος.

από τη Νίκη. Με αφορμή την Ολυμπιάδα του 1896 και τη Μεσοολυμπιάδα του 1906 αρκετοί εικαστικοί φιλοτέχνησαν αλληγορικές συνθέσεις με τη Νίκη σε πρωτεύοντα ή διακοσμητικό ρόλο (αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Μία από τις 15 ελαιογραφίες του ζωγράφου και χαράκτη αχιλλέα Δρούγκα (γ. 1940) με θέματα από τα ολυμπιακά αθλήματα, που κοσμούν το ημερολόγιο της αΓΕΤ ΗΡαΚΛΗΣ του 2004, τιτλοφορείται Νίκη και κινείται στο γνωστό κλίμα της άφογης σχεδιαστικά και χρωματικά καλλιτεχνικής δημιουργίας του, όπου συνδυάζεται σε καίριους συμβολισμούς το αρχαίο με το σύγχρονο.

Γλυπτική

Η Νίκη απαντά συχνά τον 19ο αιώνα στη νεοελληνική γλυπτική, στον τύπο της αέρινης, αλλά γεμάτης πνοή Νίκης που δένει το σανδάλι της, από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης (Μουσείο Ακροπόλεως). Αποτελούσε συχνό θέμα για μελέτη των σπουδαστών του Πολυτεχνείου, αλλά και αγαπητό γλυπτό για το αγοραστικό κοινό. Ετσι, ο Τηνιακός γλύπτης Ιωάννης Λαμπαδίτης (1856-1920), γόνος μαρμαρογλυπτών, αντιγράφει σε μάρμαρο - συμπληρώνει μάλιστα στο κεφάλι- το αρχαίο έργο και του δίνει τον τίτλο «Ο άγγελος της χαράς» (Μουσείο Τηνίων Καλλιτεχνών Πανελληνίου Ιερού Ιδρύματος Ευαγγελιστρίας Τήνου, δωρεά το 1938 της κόρης του Αντιγόνης). Το ίδιο έργο αντέγραψε σε μάρμαρο και ο Κεφαλλονίτης γλύπτης Γεώργιος Μπονάνος (1863-1940).

Το 1919 ο γλύπτης Μιχάλης Τόμπρος ανέλαβε, με εντολή του Ελευθερίου Βενιζέλου, να αντιγράψει και να σμικρύνει στο ένα τρίτο του μεγέθους της τη Νίκη του Παιωνίου, που είχε βγει στην επιφάνεια κατά τις ανασκαφές του Γερμανικού αρχαιολογικού Ινστιτούτου, για να χυτευτεί σε ορείχαλκο στο Παρίσι, προκειμένου να την προσφέρει ο Βενιζέλος το 1920 στον συνομιλητή του, τον Γάλλο αρχιστράτηγο των Συμμαχικών Δυνάμεων Λουί-Φρανσέ ντ' Εσπερέ. Το γύψινο πρόπλασμα της Νίκης του Παιωνίου από τον Τόμπρο –ο οποίος επηρεάστηκε από αυτήν και σε δικά του έργα– εκτίθεται στο Μουσείο Ολυμπίας (Μανόλης ανδρόνικος, αρχαιολογικός

οδηγός ΟΛΥΜΠΙΑ, «Εκδοτική αθηνών»).

Σε χειρόγραφο τιμοκατάλογό του από την 25η Σεπτεμβρίου 1907, ο δάσκαλος των δύο προηγούμενων, γλύπτης

Γεώργιος Βρούτος (1843-1909) έχει καταγράψει την απτερο Νίκη σε ανάγλυφο και το ίδιο έργο διαγραμμένο, άρα πουλημένο, σε ανάγλυφο μικρότερου μεγέθους, καθώς και Νίκη σε προτομή με στήλη.

Το 1919 ο γλύπτης Μιχάλης Τόμπρος (1889-1974), μαθητής του Βρούτου, φτάνει στην Ολυμπία, με εντολή του Ελευθερίου Βενιζέλου να αντιγράψει και να σμικρύνει στο ένα τρίτο του μεγέθους της τη Νίκη του Παιωνίου, που είχε έρθει στο φως εκεί κατά τις ανασκαφές του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, προκειμένου να χυτευτεί σε ορειχάλκο στο Παρίσι, ώστε ο Έλληνας πρωθυπουργός να την προσφέρει στον Γάλλο συνομιλητή του, στρατηγό Λουί-Φρανσέ ντ' Εσπερέ το 1920. Ο Τόμπρος έκανε σε γύψο το αντίγραφο της Νίκης, το οποίο βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο Ολυμπίας, προσπαθώντας να αποδώσει τις λεπτομέρειες της τολμηρής κίνησης του μοναδικού αυτού έργου: η Νίκη απεικονίζεται να πετάει, πατώντας στη ράχη ενός αετού, συμβόλου του Δία και του αέρα, με ανοιχτά τα φτερά της για να δηλωθεί ότι κατεβαίνει από τον ουρανό και με πέπλο που ανεμίζει από την ορμή· το κεφάλι της κλίνει για να δει τους νικητές· στο δεξί της χέρι κρατάει φτερό για να γράψει τα ονόματά τους. Η οργάνωση της μορφής στηρίζεται σε πολύ ενεργητικές αντιθέσεις των μελών, με τις μεγάλες χειρονομίες και τη μνημειακή διατύπωση. Ο Τόμπρος αρκείται στη συνεπή προς το μνημείο αντιγραφή του φθαρμένου πρωτοτύπου (λείπουν το πρόσωπο και μεγάλα μέρη του σώματος και του ενδύματος, όπως και τα φτερά της Νίκης σε αρκετό τμήμα τους και αυτά του αετού που πατούσε η μορφή) σε νέο υλικό, τον γύψο, φροντίζοντας να αναδείξει τη ροή του φωτός στις επιφάνειες, τον εσωτερικό ρυθμό που κινεί το σώμα της μορφής και την αξονική πολλαπλότητα του συνόλου. Η εκδοχή αυτή της Νίκης αποτελεί συμβολή του Έλληνα γλύπτη, αφού ζητούσε ικανότητες σύνθεσης, ενώ η σμίκρυνση δεν ήταν εύκολη για έναν άπειρο δημιουργό, χωρίς να προδοθεί σε τίποτα η εντύπωση της πτήσης και της ορμητικής έλευσης της μορφής. Το πρότυπο της Νίκης του Παιωνίου θα χρησιμεύσει στον Τόμπρο σε μερικές άλλες προσπάθειές του, όπως το αλμα χορεύτριας του 1927, ο Κορμός Αμερικανίδας αθλήτριας του 1928 και διάφορα κεφάλια των ίδιων χρόνων.

Αλλά και ο γλύπτης Γεώργιος Παπαγιάννης (1860-1920) θα επιλέξει τη Νίκη του Παιωνίου για το μαρμάρινο ηρώο πεσόντων φοιτητών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στήλη με επίστεψη ανθεμίου που αποκαλύφθηκε το 1919 στον Κήπο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το θέμα της Νίκης το αξιοποίησε και ο Χρήστος Καπράλος (1909-1993) σε γλυπτά του από το 1961. Οι γυναικείες μορφές του στα ορειχάλκινα αυτά έργα είναι αδυνατισμένες, λιπόσαρκες, τραγικές, στέκουν όμως ηρωικές. Η Νίκη Πληγωμένη, του 1970, σε ξύλο, δεν χάνει -ακόμα και πεσμένη- την ψυχή της. Η παρωδία του της Νίκης από το αέτωμα της Ολυμπίας, του 1972, σε ξύλο, αναδεικνύει εξάλλου τη στιβαρότητα και το πάθος του γυναικείου φύλου.

Ο Γεώργιος Ματαράγκας (1912-1996) εξέθεσε το 1948, στην πρώτη μεταπολεμική πανελλήνια έκθεση, το γύψινο πρόπλασμα του έργου του «Η Νίκη», που μοιάζει να βγήκε μέσα από τις φλόγες του πολέμου.

Κατ' εξοχήν με το θέμα της Νίκης ασχολήθηκε ο γλύπτης Κυριάκος Καμπαδάκης (1938-2003), δίνοντας εξπρεσιονιστικές παραλλαγές του θέματος, με ακρωτηριασμένες ορειχάλκινες μορφές. Μερικές από αυτές έχουν στηθεί στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη: η Νίκη IV, του 1985, από το 1990 στην Πλατεία Τερτσέτη-Πολυζωΐδη (Αθήνα, Σανταρόζα και Πανεπιστημίου), η Νίκη V, του 1985, στην οδό Νικολαΐδη 3 (Θεσσαλονίκη, ανήκει στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο), η Νίκη VII, του 1986, στο προαύλιο της Πινακοθήκης Δήμου Θεσσαλονίκης, η Νίκη VII-II, του 1986, στον περίβολο κτιρίου (Θεσσαλονίκη, 25ης Μαρτίου, προσφορά της Τράπεζας Μακεδονίας-Θράκης) και η Νίκη IV-II, του 1989, στην Πλατεία Δικαστηρίων (Θεσσαλονίκη).

Ο γλύπτης Αριστείδης Πατσόγλου (γ. 1941) προσφέρει μια δική του εκδοχή της Νίκης το 1987 στη σειρά του «Στιγμές της ζωής», με το ορειχάλκινο όρθιο σώμα της σχηματοποιημένης γυναικείας μορφής σε λανθάνουσα αντιθετική κίνηση.

Νίκες σε ηρώα

Μνήμες της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής στη μορφή της Νίκης συνυπάρχουν με την ακαδημαϊκή ρεαλιστική μορφή του φαντάρου στο μαρμάρινο ανάγλυφο ηρώο πεσόντων του αγίου άνδρα Κυνουρίας, έργο του γλύπτη Νίκου Περαντινού 1980 (3x1,40x0,30 μ.).

Οι Νίκες σε προσωποποιήσεις γυναικείων μορφών συνιστούν κοινό τόπο στα ελληνικά ηρώα από την περίοδο του Μεσοπολέμου. Παραδειγματικά μόνο αναφερόμαστε σε ορισμένους Έλληνες γλύπτες και στα ηρώα τους. Ο Γεώργιος Μπανάκος στις μαρμάρινες στήλες πεσόντων επαρχίας Πάλλης το 1921 στο Ληξούρι (Πλατεία Πεσόντων), Μεσολογγίου το 1920-23 (Πλατεία Μεσολογγίου), Αξιωματικών το 1930 στους Αμπελοκήπους (Δημοτικό Πάρκο Σχολής Χωροφυλακής) αναπτύσσει το μοτίβο της φτερωτής Νίκης με στεφάνι δάφνης, όπως δείχνει στην υποδειγματική διδακτορική διατριβή της (Θεσσαλονίκη 1992) η συνάδελφος Θεοδώρα Φ. Μαρκάτου. Ήδη από το 1914 ο γλύπτης είχε ασχοληθεί σε δύο εκδοχές με το θέμα της Νίκης στο «αρχιτεκτονογλυπτικό» έργο του Μνημείον εμφανίον τον θρίαμβον της Ελλάδος, υποβάλλοντας μια τρίτη εκδοχή του, από το 1927, στον διαγωνισμό για ανέγερση πανελληνίου ηρώου της Εθνικής Παλιγγενεσίας (Θ. Φ. Μαρκάτου, Οι προτάσεις για Πανελλήνιο Ηρώο του Εικοσιένα [1830-1930], ανάπτυπο από περ. Μνήμων, τ. 17, 1995).

Η πλέον πρόσφατη απόδοση του θέματος «Νίκη» είναι μία από τις 15 ελαιογραφίες του ζωγράφου αχιλλέα Δρούγκα στο εφετινό ημερολόγιο της αΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ με ολυμπιακά αθλήματα.

νεανικό σφριγηλό γυναικείο σώμα στέκεται ανάλαφρο, ο αέρας παίρνει το ένδυμα της Νίκης.

Συνθέσεις με Νίκες σε τύπους ηρώου έχουν φιλοτεχνήσει και δύο Πατρινοί γλύπτες. Ο Χρήστος Τσάλτας (1899-1971) έδωσε τη Νίκη που στεφανώνει πολεμιστή και ο Ευστάθιος Λεοντής (γ. 1953) τη Νίκη για Μνημείο Εθνικής αντίστασης 1941-44, που κέρδισε το δεύτερο βραβείο σε διαγωνισμό το 1988 και ανιδρύθηκε στην Ερμούπολη (Τ. Ηλιάδου-Μανιάκη, Γλύπτες και Ξυλογλύπτες της Πάτρας, Πάτρα 2003).

Μια ιδιότυπη προσωποποίηση της Νίκης βλέπουμε στο μαρμάρινο ηρώο εφέδρου αξιωματικού, στήλη για τους πεσόντες στους Βαλκανικούς Πολέμους έφεδρους αξιωματικούς (από το 1972 στο πάρκο της πρώην Σχολής Ευελπίδων), έργο του γλύπτη Νικολάου Π. Γεωργαντή του Αθηναίου (1883-1947), σε πρόπλασμα του 1914, ολοκληρωμένο από την κόρη του Λουκία Γεωργαντή-Οικονομοπούλου (1919-2001). Πρόκειται για γονατιστή φτερωτή γυναικεία μορφή που με το δεξί χέρι της στεφανώνει τους νεκρούς, δείχνοντας με το αριστερό την πορεία προς τη δόξα.

Ο Νίκος Περαντινός (1910-1991) το 1980 στο μαρμάρινο, μνημειακών διαστάσεων ανάγλυφο ηρώο πεσόντων Αγίου Ανδρέου Κυνουρίας φιλοτεχνεί τον Έλληνα φαντάρο να τον ενθαρρύνει στον δρόμο του προς τη νίκη η ίδια η θεά Νίκη, προσωποποιημένη ως φτερωτή γυναικεία μορφή με ξίφος στο δεξί χέρι και σε δυναμικό διασκελισμό. Οι μνήμες της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής στη μορφή της Νίκης είναι παρούσες εδώ. Ο Περαντινός εμπνέεται σαφώς από τη Νίκη του Παιωνίου στο ορειχάλκινο μικρογλυπτό του Νίκη του 1988. Το